УДК 94(477.43)(092)

С.Г.Іваницька
м. Запоріжжя

УРОДЖЕНЕЦЬ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ПРОФЕСОР ІСТОРІЇ І.В.ЛУЧИЦЬКИЙ: КОНТУРИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ БІОГРАФІЇ

Досліджується життєвий шлях, громадсько-політична діяльність камянчанина, професора Київського університету І.В.Лучицього (1845-1918 рр.)

Ключові слова: І.В.Лучицький, Кам'янець-Подільський, Київ, світогляд, Стара громада, партія кадетів, депутат Державної Думи, автономіст-федераліст, національне питання

Іван Васильович Лучицький – історик європейської слави, дослідник - історії Франції та Лівобережної України, видатний суспільний діяч – народився 2 червня 1845 р. у м. Кам'янці-Подільському Подільської губ. у дворянській родині. Батько, Василь Іванович, закінчив 1831 р. Волинську духовну семінарію, 1835 р. – Київську духовну академію; викладав у Подільській духовній семінарії давні мови, у місцевій гімназії - логіку та російську словесність.

В 1857-1861 Іван навчався в Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії (вступив одразу в третій клас), завершив навчання в гімназії Києва **[1].** У 1862 юнак вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. Так розпочався новий період його життя: поступове входження у світ науки, професійний зріст, перші монографічні дослідження та формування усталеного суспільно-політичного світогляду **[2].**

На цей час маємо низку праць, що містять огляд сучасної літератури стосовно діяльності вченого **[3].** Маємо також присвячені йому праці вчених-краєзнавців Поділля**,** популярні газетні нариси **[4].** Але суспільно-політичні сторінки його біографії потребують, на наш погляд, більш ретельного та ґрунтовного документального розгляду.

На формування світогляду Лучицького в ліберально-демократичному дусі з елементами народолюбства, вплинула як бентежна атмосфера пореформеної Росії, так і дворічне наукове стажування в Західній Європі (осінь 1871, 1872-73 рр., працював в архівах та бібліотеках Франції, Німеччини, Італії, Іспанії). Саме у Франції він зав’язав знайомство з відомими французькими політичними діячами Л.Бланом, Ш.Арну, А.Альбером, Л.Гамбеттою, Ж.Клемансо, спілкувався з російською революційною еміграцією - П.Л.Лавровим, Г.Вирубовою, Є. де Роберті, з письменниками І.С.Тургенєвим та Г.І.Успенським **[5]**.

З вересня 1874 р. - доцент кафедри загальної історії університету св. Володимира, повернувся на батьківщину для завершення роботи над докторською дисертацією «Католицька ліга й кальвіністи у Франції», яку захистив у 1877 в Петербурзькому університеті. З 1877 р. професор університету св. Володимира, в 1879-89 —Вищих жіночих курсів у Києві.

Мав у місті власний будинок.

Впродовж свого довгого творчого життя - співробітник прогресивних періодичних видань «Знание», «Слово», «Зоря», «Киевская старина», «Исторический вестник», «Юридический вестник», «Отечественные записки», «Голос минувшего», «Университетские известия», «Устои», «Земский обзор», «Русское богатство», як під власним ім'ям, так і під псевдонімами - І.Л., Фра-Морієль, Читач і ін.

На зміну часам реформ та контрреформ Олександра-Визволителя прийшов період реакції Олександра III, суспільне піднесення 1890-х – початку 1900-х років перейшло в «весну надій» кн. Святополка-Мирського, загриміла перша російська революція… Інтенсивна ж суспільна діяльність професора, незважаючи на коливання амплітуди автократичного режиму, розпочалась в 1870-ті роки в різноманітних громадянських сферах активності - земського та міського самоврядування, народної освіти, благодійництва, публіцистичній видавничій діяльності, українській напівлегальній громаді – та й не припинялась до самої смерті… Гласний Золотоношського повіту Полтавського губернського земства, почесний мировий суддя Золотоношського повіту, гласний Київської міської думи… Побудував і утримуваввласнимкоштом народне училище на своєму хуторі Каврайському; подарував свою книгозбірню Київській публічній бібліотеці. Працював у Київському «Обществе грамотности» (засновано в 1882), виступав із публічними благодійними лекціями в Одесі, Полтаві, Чернігові, Кременчуці, Кишиневі, Юр'єві й інших містах імперії. На початку 1890-х рр. - член Ради «Історичного товариства Нестора-літописця»; разом з А.М.Лазаревським, Е.Н.Трубецьким, В.П.Науменко за підтримки групи молодих учених відстоював «новий курс» в його діяльності, спрямований на всебічний розвиток українознавчих досліджень. Постійний автор часопису «Киевская старина» - єдиного на той час у Росії друкованого органу студій з україністики. Після появи «Українського наукового товариства» - його член.

У 1890-94 рр. ініціатор видання добродійнихзбірок художньої літератури на користь нужденних студентів Київського університету, і особам, що потерпіли від неврожаю, залучив також до співпраці В.Г.Короленко, М.С.Лєскова, а також деяких закордонних письменників. На початку 1900-х рр. - лектор вільнодумної Російської вищої школи суспільних наук у Парижі, заснованої М.М.Ковалевським. У 1902 р. невтомно клопотався про відновлення Вищих жіночих курсів у Києві.

Стосовно українофільства Лучицького зауважимо, що це питання потребує більш уважного розгляду. На початку 1870-х рр. увійшов до Київської (Старої) громади. Щодо мотивів вступу Лучицького цікаві, але занадто суб'єктивні та категоричні є міркування Є.Х.Чикаленка. На думку мемуариста, професор «тільки родом був українець, але відродженням української нації не інтересувався, він був собі просто російським лібералом, потім членом російської кадетської партії…» В громаду вступив, вважаючи престижним для себе бути членом гуртка «прогресивних українофілів», і увесь час безуспішно намагався конкурувати з М.П.Драгомановим та

В.Б.Антоновичем, не підпадаючи під їхні ідейні впливи. Головною рисою Лучицького Чикаленко вважав «хворобливий егоцентризм» і називав його «якало». Але беззастережно сприймати ці зауваги, на наш погляд, не можна. **[6].** Справа виглядала дещо складніше. У сучасній науковій літературі такий варіант індивідуальної національної ідентифікації визначається в категоріях подвійної лояльності (П.Магочий) чи дуалізму ідентичностей (О.Міллер): побутування у свідомості однієї людини елементів «загальноросійської», «малоросійської» та «української» ідентичностей. Стосовно типу національно-політичної свідомості Лучицького, слушним є думка С.Ф.Русової, яка вважала, що то був поширений у Києві на початку XX ст. тип українця-федераліста, що не розподіляв своїх симпатій між двома націями, усі вони «любили щиро етнографічну Україну, її природу, але не мали виразної політичної свідомості й виховані в російській школі, у російському суспільстві не мали віри в державні сили українського народу, і все трималися за російські погляди, за російську державну систему, уважаючи федерацію, і тісну згоду з Росією за найбільше щастя для України» **[7]**

У 1901 Лучицький як член Старої громади ввійшов формально до Всеукраїнської організації, цього передвісника партійних угруповань Наддніпрянської України, але не приймав активної участі в її діяльності.

На початку XX ст. І.В.Лучицький органічно включається в загальноросійський опозиційний рух. Увіходить у «Союз визволення», предтечу загальноросійської ліволіберальної партії. *Приймає участь у* опозиційних з'їздах: аграрному земському (квітень 1905, Москва) **[8]**, земсько-міському (6-8 липня 1905, Москва) (де виступив у дискусії з проекту резолюції про загальне виборче право та рівноправність жінок, запропонувавши «відкласти обговорення цього питання до другого читання проекту конституції, виробленого комісією бюро і надрукованого в №180 «Русских ведомостей» за 1905 р.»), земців-конституціоналістів (9-10 липня 1905, Москва) **[9]**, земському (6-12 листопада 1905р., Москва) і нараді 12-14 листопада 1905 р. членів ЦК партії кадетів з учасниками цього ж з'їзду в справі організації й пропаганди **[10].** Як гласний Полтавських губернських земських зборів, приєднав свій підпис до адреси на «высочайшее имя» від земсько-міської наради 24-25 травня 1905 р.**[11].** Учасник «Всеросійського Академічного союзу діячів вищої школи». Поставив свій підпис під адресою на ймення міністра внутрішніх справ С.Ю.Вітте, прийнятому київською інтелігенцією на Шевченкових роковинах 26 лютого 1905 р., з викладом першочергових проблем розвитку української культури, передусім – свободи україномовного друку.

Сам Лучицький уважав себе переконаним автономістом-федералістом. Тому цікавим є його виступ на з'їзді земців-конституціоналістів (9-10 липня 1905 р., Москва), на якому він пропонував при ухваленні резолюції про утворення конституційно-демократичної партії замінити термін «національні питання» - «обласними». Входив із того, що вирішення національних питань має бути надано самим націям, а не

центральній політичній партії. Вираз «обласні питання» послужить, на його думку, вказівкою на прихильність майбутньої партії до ідеї широкої обласної автономії й приверне до неї симпатії окремих етнічних та історичних регіонів імперії. Зауваження І.В.Лучицкого було до певної міри враховано в остаточному варіанті резолюції, у якій уже йшла мова про необхідність розробки програми й з обласних, і з національних питань.

Постійний член ЦК партії кадетів. Обраний у ЦК Конституційно-демократичної партії на установчому з'їзді 12-18 жовтня 1905 р. (при балотуванні набрав 32 голоси з 40 можливих) **[12]**. Переобраний на другому з'їзді, де виступав із повідомленням про діяльність Київського обласного комітету партії **[13]**, і на третьому з'їзді, де поставив свій підпис під відозвою делегатів про видання «Основних законів Російської імперії» **[14].**

Як член керівництва кадетської партії, неодноразово заявляв про свою особливу позицію, намагаючись іти «проти течії», активно корегувати лінію партії. На 2-му з'їзді конституційно-демократичної партії (5-11 січня 1906 р.) при обговоренні виборчого закону від 11 грудня 1905 р. говорив про те, що «принципи партії – загальне виборче право із прямою й рівної подачею голосів…Ми не можемо приймати половинних змін: відмовляючись від Установчих зборів, йдучи в Думу, ми тим самим відмовляємося від половини наших депутатських вимог. Чому б тоді нам не відмовитися від загального виборчого права. Цим шляхом від нашої платформи не залишається нічого». А далі зачитав резолюцію Київської групи кадетів із критикою урядового закону як «цілком непридатного», одночасно оголосивши рішення прийняти участь у виборах у Думу та провадити програму партії «всіма конституційними засобами, включно до виходу з Державної думи».

При обговоренні аграрного питання заявив, що кадети, «створюючи ідеал програми, припустилися помилки, уважаючи Росію населеної одним народом»; успіх принципу націоналізації землі можливий лише в деяких місцевостях Росії, «для Малоросії ж... він неможливий. Селянська маса протягом цілого століття володіє там гминною індивідуальною власністю, вона ніколи не погодиться на відчуження землі на користь держави, пропаганда націоналізації не матиме там успіху. Соціалістичні теорії будуть також чужі малоросам, як вони були чужі французьким селянам» **[15]**. Докладно мотиви незгоди з кадетським аграрним проектом виклав у листі в ЦК, заперечуючи, перш за все, основний принцип програми - націоналізацію («верховне розпорядження держави» земельним фондом) за умов життя, що існують у Росії, бо це загальмує проведення соціальних реформ, виявиться «небезпечним для ще нествореної політичної свободи», призведе до посилення бюрократизації, не надасть гарантій від можливої реставрації старих земельних стосунків); підкреслював, що «соціальна (але не соціалістична) аграрна реформа може бути дійсною і міцною, лише якщо вона зв'язана одночасно з низкою інших соціальних реформ і притому на основі передачі землі і знарядь виробництва в руки одних автономних одиниць, зв'язаних у вільному союзі і з'єднаних одним спільним

вільнимзв'язком в загальне ціле» **[16]**.

На 3-му з'їзді к.-д. партії (квітень 1906) при обговоренні доповіді П.Б.Струве «Про взаємні стосунки партії з парламентською її фракцією» підтримав її головні принципи, але одночасно заявив, що треба зосередитися на питанні «про організацію самого ЦК»: «…А тим часом, це питання корінне, без вирішення якого ми не досягнемо мети». Запропонував переобрати ЦК на основі нової системи представництва: місцеві групи через обласні вибори рекомендуватимуть своїх кандидатів у члени ЦК. Його підтримав делегат від Таврійської губернії Бакуменко. Незважаючи на наполегливість Лучицького, з'їзд питання про новий порядок виборів ЦК залишив відкритим, але визнав бажаним проведення загальнопартійних з'їздів у таких крупних містах, як Київ, Одеса та ін. **[17]**. Підписав протест 22 делегатів з'їзду із приводу видання Основних законів Російської імперії, і позбавлення народу права їх переглядати**18.**

Енергійно сприяв створенню первинних організацій конституційно-демократичної партії в Київській губернії. Показово, що виразним особистим впливом Лучицького пояснював Чикаленко входження в кадетську партію старогромадівців М.П.Василенка, В.М.Леонтовича, В.П.Науменка та інших **[19]**. Голова Київського губернського (листопад - грудень 1905 р.), потім Київського обласного (з січня 1906 р.) комітетів партії кадетів, співредактор (із грудня - січня 1906 р., разом з В.П.Науменко) його друкованих органів російськомовних газет «Свобода і право» і «Киевские отклики» («Київські відгуки») **[20].** Газети розповсюджувались передусім у Південно-західному краї, а також у інших губерніях **[21].** Під впливом професора загальний схід селян Каврайського хутора Золотоношського повіту висловив бажання приєднатися до Полтавської організації кадетської партії «для поліпшення свого становища».

Брав участь у серії нарад кадетів з обласного питання. У березні 1906 р. в Одесі відбулася перша нарада з обласного питання, за участю представників кадетських організацій Одеси, Кишинева, Херсона, Елисаветграда, Ананьєва. Делегати заявили себе прихильниками «обласної справи», з докором відзначаючи, що «на півночі й у центральному комітеті нашої партії на обласне питання не обертають належної уваги, і зважають на нього лише як неминуче зло».

Друга нарада з обласного питання відбулася в Одесі 15 травня 1906 р. До представників Херсонської й Бессарабської губерній приєдналися делегати Києва й Поділля. Головував І.В.Лучицкий. У вступній промові виклав точку зору ЦК к.-д. партії на проблему автономії окремих частин Росії, визнавши, що «ідея автономії недостатньо їм оцінена», у чому він сам як член ЦК неодноразово переконувався на засіданнях і на делегатських з'їздах партії; поставив питання про обласну самодіяльність у партії «знизу», щоб, «не створюючи сепаратизму, служити корисною противагою тенденції централізму загальноросійського комітету».

Розвинув питання про автономію з історичної точки зору, указавши, що «всі проекти конституції, які складалися в нас у минулому столітті,

починаючи з епохи Олександра I, засновані були на федеральних підставах; нині, якщо й не так яскраво виступає принцип федерації в чистому вигляді, то принцип автономії окремих частин Росії має велике число захисників». У результаті нарада визнала необхідним запровадити «обласний принцип» організації партії Народної свободи в цілях сприяння розвитку обласних підстав у суспільному житті Півдня Росії, зростанню ролі партії в регіоні, розвитку автономності місцевих груп і посилення їхнього впливу на хід партійного життя **[22].**

Стосовно лібералізації унітарного устрою Російської імперії, розробив свій проект «Організації місцевої автономії», як доповнення до конституційного проекту кадетів 1905 р. За Лучицьким, реформована імперія мала складатися з 23 самоврядних автономних областей, утворених згідно економічним, етнічним і національним умовам. Українські землі входили до складу Південно-західного краю (Західномалоросійської області) (Київська, Подільська, південна частина Волинської губернії), Східної малоросійської (Чернігівська, Полтавська, Харківська, Катеринославська губернії), Новоросійської (Херсонська й Таврійська губернії) областей. Конфлікти між областями вирішувалися за посередництвом Сенату (Верховного Суду). Ворожі стосунки областей розцінювалися як акт громадянської війни й ліквідувалися центральним урядом на основі спеціальних законів. У кожній області був представник центральної виконавчої влади, із правом протесту супроти антиконституційних дій областей **[23].**

Представник ЦК (разом зі О.О.Свєчиним) на обласному з'їзді к.-д. партії в 1907 р. у Києві **[24].** Підтримував контакти з керівниками Полтавського комітету к.-д. партії, Київського комітету союзу повноправності євреїв, Київським комітетом Трудової народно-соціалістичної партії. Ініціатор видання й автор передмов до російських перекладів текстів європейських конституцій (Датської, Португальської та ін.) (1905). В архіві цього видатного ученого та політика збереглися його доповіді, записки й проекти по переустрою органів Державного контролю, реформі міського самоврядування довгострокових кредитів селянам, про селянське самоуправління. Його ім’я зустрічаємо в складі ЦК відновленого за ініціативою В.П.Обнинського 1916 р. «Союзу автономістів-федералістів» (поряд з іменами В.І.Вернадського (голови), П.Я.Стебницького, І.Л.Шрага, О.О.Русова) - органу координації дій «недержавних народів» імперії в боротьбі за свої природні права **[25]**.

Депутат 3-ої Державної думи від Києва, в 1908 р. переїхав до Петербургу, викладав на Вищих жіночих курсах, у Психоневрологічному інституті, Петербурзькому університеті, на курсах П.Ф.Лесгафта. У Думі очолив бібліотечну комісію. Поставив свій підпис під законопроектом та запискою 37-ми депутатів (священників, селян та ін.) про учення українською мовою в березні 1908 р., а в своєму думському виступі «нагадав особливо про научування українською мовою школах, де вчаться українські діти» **[26].** Критикував законопроект про заведення земства в західних губерніях. Приймав участь нарадах кадетської фракції Третьої Державної Думи з

представниками провінційних груп 14–15 листопада 1909 р., де обговорювалось українське питання.

Провідні діячі Товариства українських поступовців (Є.Х.Чикаленко, П.Я.Стебницький) уважали депутатську діяльність Лучицького, цього, на їхній погляд, «занадто кадета» та млявого політика, щодо лобіювання «українського питання» в Думі недостатньо інтенсивною. Цей критицизм виплескувався й на сторінки періодичних видань «Рада» та «Рідний край» в 1910-1911 рр. **[27].** Історик М.І.Карєєв, що близько з ним спілкувався, зазначав, що професор був незадоволений «як загальним характером цієї думи, так і діяльністю своєї партії», а тому дійсно дещо відійшов від політики. Взагалі, як влучно зауважив М.І.Карєєв, «…по натурі своїй Іван Васильович менш за все був політиком, саме через занадто велику суб'єктивність та нервовість свого характеру» **[28]**. Не випадково Лучицький відмовився виставляти свою кандидатуру на виборах до Четвертої Думи, про що відверто заявив в інтерв'ю: «Я цілком втратив віру в значення Державної Думи, як депутат, що бачив своїми очима діяльність нашого російського парламенту. Це буде типово законодорадча, а зовсім не законодавча установа». У період Лютневої революції 1917 р. виїхав з Петербургу і вийшов з к.-д. партії. У грудні 1917 р. у Києві поставив свій підпис під програмою Української Федеративно-демократичної партії, що складалася, головним чином, зі членів Старої громади й відстоювала ідею перетворення Російської імперії у федерацію автономних країв. Під програмою партії стояли також підписи В.П.Науменко, Б.А.Беренговича, А.П.Десницького, В.В.Ігнатовича, В.В.Константиновича й С.Є.Кушакевича.

З 17 серпня 1918 р. обіймав посаду професора Київського державного українського університету. Помер Іван Васильович Лучицький 22 серпня 1918 р. у Києві.

Примітки:

1. Відомості про Подільський період життя на підставі власних свідчень ученого подав у некролозі Грушевський О.: Пам'яті проф. І.В.Лучицького // Наше минуле. – 1918. - №3. -С. 100-105. - С.100. Стосовно біографічних подробиць цінними є також свідчення сучасників: Тарле Е.В., И.В.Лучицкий. К 50-летию его научно-литературной деятельности. 1863-1913 // Голос минувшего, 1914, № 1; І.В.Лучицький // Нова зоря, 1918, № 3; Кареев Н.И., И.В.Лучицкий. Пг., 1919; Заслужені діячі українознавства: І.В.Лучицький //Украина. 1924, № 3.
2. Детальніше про життєвий шлях та наукові досягнення див.: Чмырь С.Г. *(Иваницкая С.Г.).* Лучицкий И.В. Политические партии России. Конец XIX - первая треть XX века: Энциклопедия. – М.: РОССПЭН, 1996. - С.325-327; Чмырь С.Г. *(Иваницкая С.Г.).* Лучицкий И.В. Отечественная история: Энциклопедия в пяти томах. Т.3: К–М. – М.: «Большая Российская энциклопедия», 2000. - С.407-408.
3. Огляд праць про І.В.Лучицького див.: Логунова Н.А. Наукова та

громадсько-політична діяльність І.В.Лучицького. Автореф. дис. … канд. іст. наук: 07.00.06 / К., 2006; Гусєв В., Таран Л. Іван Васильович Лучицький – учений, педагог, громадсько-політичний діяч // Історичний журнал. – 2008. - №№5-6. Характеристику особистого фонду вченого в Інституті рукопису НБУВ див.: Брусиловська Ф.А., Огляд фонду Лучицького Івана Васильовича (2.VI.1845 р. — 22.VIII.1918 р.) // Фонди відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. - К., 1982. – С.56-69.

4. Кукурудзяк М. Кам'янчанин І.В.Лучицький— видатний історик нового часу // Кам'янеччина в контексті історії Поділля: Науковий збірник. - Т.2.— Кам'янець-Подільський, 1997.— С. 105—106; Новікова Олена. Втрачений світ // Дзеркало тижня.— 2005.— №30.
5. Погодин С.Н. «Русская школа» историков: Н.И.Кареев, И.В.Лучицкий, М.М.Ковалевский. – СПб., 1997. – С.223-224, 248-258; Потульницький В.А. Українська та світова історична наука // Укр. Історичний журнал. – 2000. - №2. – С.37.
6. Чикаленко Є. Спогади. 1861-1907. – Нью-Йорк,1955. - С.300-301, 320-321.
7. Русова С.Мої спомини (1879-1915) // За сто літ. – ДВУ, 1928. – Кн.3. – С.147-205. – С.193.
8. Белоконский И.П. К истории земского движения в России // Наша страна. – СПб.,1907. - №1. – С.64.
9. Журнал (копия) съезда группы земцев-конституционалистов 1905 г. // Державний архів Російської федерації (ДАРФ). – Ф.523. - Оп.3. – Спр.8. – Л.1.
10. ДАРФ. – Ф.523. - Оп.3. – Спр.8. – Л.1; Отчет Центрального комитета Конституционно-демократической партии (партии народной свободы). За два года с 18 октября 1905 по октябрь 1907. – СПб., 1907. – С.22.
11. Інститут рукопису НБУВ. – Ф.66 (Лучицький І.В.). – Спр.221. – Л.4.
12. ДАРФ. – Ф.523. - Оп.1. – Спр.41. – Л.1; Конституционно-демократическая партия. Съезд 12-18 октября 1905 г. – М., б/д. – С.26.
13. ДАРФ. – Ф.523. - Оп.1. – Спр.63. – Л.3 зв.; Конституционно-демократическая партия (партия народной свободы). Постановления 2-го съезда 5-11 января 1906 г. Программа. – СПб., 1906. – С.3.
14. ДАРФ. – Ф.523. - Оп.1. – Спр.63. – Л.3 зв.; Конституционно-демократическая партия (партия народной свободы). Постановления 3-го съезда 21-25 апреля 1906 г. и устав. – СПб., 1906. – С.11.
15. ДАРФ. – Ф.523. - Оп.1. – Спр.63. – Л.5.
16. ДАРФ. – Ф.523. - Оп.1. – Спр.88. – Л.1-2 зв.
17. Постановления 3-го съезда. Устав партии. – СПб., 1906. – С.11.
18. ДАРФ. – Ф.523. - Оп.1. – Спр.86. – Л.1.

19. Чикаленко Є. Спогади. 1861-1907. – Нью-Йорк,1955. - С.427.
20. ДАРФ. – Ф.523. - Оп.1. – Спр. 216. – Л.1; Спр.47. – Л.47].
21. Слід відзначити, що позиція «Киевских откликов» із національного питання надзвичайно хвилювала М.С.Грушевського в квітні - травні 1905 р., про що він неодноразово нагадував в листах С.О.Єфремову. «Чи роблено які заходи, аби «Кіевским откликам» надати трохи більше український характер (навіть обласного, територіального в нім мало)», - допитувався він у Єфремова в листі від 16 травня 1905 р.[Листування Михайла Грушевського. Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства. Том 1. – К.-Нью-Йорк-Париж-Львів-Торонто, 1997. - С.156]. Щодо статті «Русинский вопрос в цифровом освещении», підписану криптонімом «К.», надрукованої у №127 за 1905 р., він писав: «Чи не обурює Вас, що при тріумфі з поводу допущення польської і литовської мови…ніхто не згадає про полишення української?...Ви не повинні лишатися такі пасивні супроти поведення «Кіевских откликов» в українській справі. Прецінь Лучицький і Василенко до Вас належать, невже не можете поставити їм сю річ категорично, а як ні, то треба постаратися про свій орган» (Там таки, С.156, 157-158, 160-161).
22. Інститут рукопису НБУВ. – Ф.66 (Лучицький І.В.). – Спр.228. – Л.1-6; Чмырь С.Г. *(Иваницкая С.Г.).* Украинская Демократическо-Радикальная партия: истоки, организация, программа, тактика (90-е гг.– 1908 г.). Дис. …к.и.н. – М., ИРИ РАН, 1994. - С.192-194.
23. Інститут рукопису НБУВ. – Ф.66 (Лучицький І.В.). – Спр.214-215. – Л.1, 5, 7.
24. Вестник партии народной свободы. - 1907. - №33-34.
25. ДАРФ. – Ф.523. - Оп.3. – Спр.11. – Л.37-37 зв.
26. Грушевський М.С. Законопроект про учення українською мовою // Твори: У 50 т. Т.3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907 – березень 1917 р.)». – К., 2005. - С.383-384.
27. Чикаленко Є. Щоденник (1907-1917). – Львів, 1931. – С.174-176; Є.Чикаленко і П.Стебницький. Листування. 1901-1922 роки // Упорядкування: Н.Миронець, І.Старовойтенко, О.Степченко. – К., 2008. – С.237, 239-240, 241.
28. Кареев Н.И. И.В.Лучицкий. Некролог // Известия Российской Академии наук. – 1918. – 6 серия. – Т.12. - №18. – С.2038.

Исследуется жизненный путь, общественно-политическая деятельность камьянчанина, профессора Киевского университета И.В.Лучицкго (1845-1918 гг.)

Ключевые слова: И.В.Лучицкий, Каменец-Подольский, Киев, мировоззрени, Старая громада, партия кадетов, депутат Государственной Думы, автономист-федералист, национальный вопрос

Підготовка статті уможливлена завдяки дослідчій дотації Канадського інституту українських студій Альбертського університету (із Вічного фонду з українознавства ім. д-ра І.Іванцева й д-ра М.Мисько-Іванців)

Одержано: 20.0.2009

Опубліковано:

Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Сіцінського та Мирослава Січинського»: Збірник матеріалів Міжнародної науково-краєзнавчої конференції / Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка; наук. ред. проф. Л.В. Баженов– К.-Подільський: КПНУ, 2010 – С.244-250.

Отформатировано: Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Отформатировано: Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Отформатировано: Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Отформатировано: Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Отформатировано: Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Отформатировано: Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Отформатировано: Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Отформатировано ... [1]

Отформатировано ... [2]

Отформатировано ... [3]

Отформатировано ... [4]

Отформатировано ... [5]

Отформатировано ... [6]

Отформатировано ... [7]

Отформатировано ... [8]

Отформатировано ... [9]

Отформатировано ... [10]

Отформатировано ... [11]

Отформатировано ... [12]

Отформатировано ... [13]

Отформатировано ... [14]

Отформатировано ... [15]

Отформатировано ... [16]

Отформатировано ... [17]

Отформатировано ... [18]

Отформатировано ... [19]

Отформатировано ... [20]

Отформатировано ... [21]

Отформатировано ... [22]

Отформатировано ... [23]

Отформатировано ... [24]

Отформатировано ... [25]

Отформатировано ... [26]

Отформатировано ... [27]

Отформатировано ... [28]

Отформатировано ... [29]

Отформатировано ... [30]

Отформатировано ... [31]

Стр. 10: [1] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [2] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [3] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [4] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [5] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [6] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [7] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [8] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [9] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [10] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [11] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [12] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [13] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [14] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [15] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [16] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [17] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [18] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [19] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [20] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [21] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [22] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [23] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [24] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [25] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [26] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [27] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [28] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [29] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [30] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт

Стр. 10: [31] Отформатировано **R60X000** **26.11.2010 20:53:00**

Шрифт: 12 пт, не курсив, уплотненный на 0,3 пт